

„Az ösvény a lehető legegyszerűbb gyalogút a világ két (emberileg összefüggő) pontja közt. Mindazonáltal az sem örökkévaló: némelyiket felhagyják, némelyik éppen keletkezik. Legutóbb Ivóban abból tudtam meg szegény Nagy Laji bácsi halálát, hogy megszűnt az ösvény a háza felé. Elhal egy tanyán a gazda, felhagynak egy vágteret, kertet: az oda vezető ösvények máris begyepesednek. Új vágteret nyitnak, új tanyát, új gáttért építenek vagy odébb költöztetik a juhesztenát: azonnal új ösvény támad, éspedig nem is csak egy, hanem igen sok – minden irányból, ahonnan az érdekeltek odajárnak. Az ösvények eképpen társadalmi kapcsolatok kifejezői. Bonyolult hálózat, dús szövevény, egyszerre érvényesül benne a természeti meg az emberi faktor: afféle pókháló, amely ráborul a vidékre, s azt szervezi, egységbe fogja hernyófonálnál finomabb szálaival.”

Székely János

Előszó

*Ez a válogatás **antropológiai leírásokat** tartalmaz.*

Az egyes szövegek kiválasztása, az eredeti formából való átszerkesztése, sorrendbe állítása alulírott elképzelése szerint történt. Céлом volt egy keresztmetszet készítése egy társadalomkutató műhelyben, a nyolcvanas-kilencvenes években végzett munkáról, bemutató készítése az itt használatos módszertanból és szemléletből.

A válogatásról, hét pontban összefoglalva, a következőket tudom mondani:

- 1. nem követi az írások születésének kronológiáját;*
- 2. nem veszi figyelembe az egyes írások tudományos jelentőségét;*
- 3. nem csoportosítja az írásokat tematika szerint, sőt igenis a tematikus sokféleségre, keveredésre törekszik.*

Ugyanakkor:

- 4. olvasmányosságra törekszik;*
- 5. azokat az írásokat, vagy részleteket részesíti előnyben, amelyekben jó kérdésfeltevések (de nem biztos, hogy ezt követően módszeresen kifejtett, elfogadható válaszok) vannak;*
- 6. kutatás-, leírásmódszertani kérdésekre választ keresőknek szándékszik támpontokat nyújtani:*
- 7. és: egy történelmileg/kulturálisan/etnikailag körülhatárolható vidék társadalmának antropológiai szemléletű vizsgálata nyomán, ennek a társadalomnak a működéséről született értelmezéseket mutat be – de távolról sem ez a legfontosabb szándéka.*

A szerzők terepmunkájuk nyomán a terepük: Délkelet-Erdély, szűkebb értelemben a Székelyföld, és az itteni, mai társadalom min-

dennapi valóságának egyes helyzeteit körvonalazzák, elemzik ezekben a szövegekben: **antropológiai leírásokat** hoznak létre. Mit is jelent ez? Leírják a(z) egyetlen, teljes) „valóságot”? Az emberi közösségeket mozgató „törvényszerűségeket”? Vagy részt vesznek, figyelnek, feljegyeznek, megértenek – és **értelmeznek (interpretálnak)**?

Az immár magyar nyelven is kiadott írásaiból is ismert amerikai kulturanropológus, Clifford Geertz álláspontja: amikor az emberek önmaguk között, a mindennapi helyzetekben viselkednek, mindennapi dolgokról beszélgetnek: saját világukhoz viszonyulnak, saját világuk történéseit értelmezik. Az antropológus „feljegyzí a társadalmi beszédet: leírja. Futó eseményből, amelyik csak előfordulása pillanatában létezik, beszámolóvá változtatja, amely le van írva, és ismét elővehető” (Geertz: Sűrű leírás. In: Az értelmezés hatalma. Századvég. Budapest. 1994:186). Ez a beszámoló nem más, mint értelmezés, ráadásul nem maguké az embereké, hanem a megfigyelőé: másod- és harmadkézbeli értelmezés, az „értelmezések értelmezése”. „Ezek az értelmezések tehát fikciók... a fictio szó eredeti jelentése vonatkozik rájuk: ‘csináltak’, ‘alakítottak’”, (Geertz: i. m. 183. o.).

Ez az álláspont az antropológiában régóta ismerős: az angol szociálanropológiának a század közepén élt jeles alakja, Evans-Pritchard szerint az antropológus „a (terep)tapasztalatot kritikus és interpretatív módon újraéli saját kultúrájának fogalmi kategóriái és értékei szerint, szaktudománya általános tudáskincsének függvényében... (arra) törekszik, hogy feltárja a társadalom kulturális rendjét, azokat a mintákat, amelyek – mihelyt felfedezte őket – lehetővé teszik számára, hogy azokat egységként, egymással kölcsönösen összefüggő absztrakciók együtteseként lássa. (Az alapvető struktúrák) absztrakciók együttese, amelyek mindegyike megfigyelt viselkedés elemzéséből származik ugyan, de **alapvetően magának az antropológus képzetének szüleménye...**” (Evans-Pritchard: Szociálanropológia: Múlt és jelen. In: Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Szerk. Bohannon, P. – Glazer, M. Budapest. 1997:568) (kiemelés tőlem – G.J.). Geertz egyenesen „tudományos képzeletről” beszél, amelynek az a szerepe, hogy az olvasót „idegen emberek életének vérkeringésébe” kapcsolja be.

Alapvetően **kétfajta leírás van**: a „megfigyelt viselkedések eredménye” (Evans-Pritchard) vagy „sűrű leírás” (Geertz) – és az „absztrakciók együttese” (Evans-Pritchard) vagy „körülhatárolás/diagnózis” (Geertz). Igen egyszerűsítve, saját használatra így fogalmaznám meg: a részelemzések és a teljesebb igényű, monografikus jellegű írások.

A kétely, hogy mi is a helyük, szerepük a társadalomtudományi ismeretek világában, az emberi gondolkodás számára ezeknek az antropológiai leírásoknak, nem csak a miénk: ma már a szakmára általánosan jellemző. Legalábbis a hetvenes-nyolcvanas években igen sok kiváló antropológus gondolkozott, értekezett „az antropológia válságáról”. Ez valószínűleg azzal (is) kezdődött, amikor kételkedni kezdtek a természettudományi értelemben jelfogott „valóságértékben”, vagyis abban, hogy a leírás és a leírt dolog – „egy fohász”, „egy kertápolási rítus”, „egy zsákmányszerző expedíció”, „egy lakodalom” – viszonya többé nem hasonlítható hitelesen egy térkép és egy addig feltérképezetlen távoli táj viszonyához. A lépték megadása nem az érthetőség, használhatóság alapfeltétele, hanem csupán egy lépés a megértés felé. Ez a megértés pedig nem egyenes vonalú, folyamatos és egyszer s mindenkorra adott – hanem relatív, kultúrafüggő: és a megértés folyamatát diszkrét törések is jellemezhetik.

Clifford Geertz véleményét egy hasonlaltal érzékelteti: **a leírások olyanok, mint a Skelton-regény.** (Geertz: *A tényeken túl.* In: *Magyar Lettre Internationale.* 1995, ősz, 26-29. o.) Egy fiatalkorában látott film főhőse Skelton, a regényíró, aki fiúknak szóló kalandos történetek írásával keresi kenyerét. Valahogy így: fel-alá járkal, és diktálja az írónak a 22. fejezet végét: Vagány Srác csapdába esett. A sátorban van, körös-körül vad indiánok, a préri lángokban áll, kifogytak a golyói, nincs több ennivalója, közeleg az éj. Vajon hogy jut ki Vagány Srác a sátorból? Rövid szünet, mély lélegzet: 23. fejezet: miután Vagány Srác kijutott a sátorból...

A probléma nem az, hogy nem tudjuk meg a részleteket: hogyan is

fut ki Vagány Srác a sátorból. Feltehető, hogy valaki, aki tehetséges és fantáziadús regényíró, igen részletesen leírhatja azt is, hogyan történhetett meg ez. A probléma az, hogy van-e így működő világ: vannak-e Vagány Srácok, indiánok, égő prérók, végletesen szorult helyzetek, és abból „csodával egyenlő” menekülések. Ha igen, akkor ennek a világnak a működéséhez kétségtelenül hozzátartozik, hogy aki egyszer Vagány Srác, és ennek megfelelően dicsőséggel övezve, oldalán Maryvel és lova nyergén arannyal megrakott zsákkal tér majd haza a szülői házba, az igenis kijut a sátorból, függetlenül Skeltonoktól és fejezethatároktól. De számunkra – a leírás olvasói számára – a Vagány Srác Világa csak akkor, és csak úgy van, ahogyan Skelton megmutatja. **Elhiszik-e a leírás olvasói azt is, ami idegen, szokatlan, és „hihetetlen”?**

Az antropológiai szerzőket, akik nagy számban alkottak leírásokat „távoli és ismeretlen népekről”, joggal fogadhatta kétely: olyan távoli, annyira hihetetlen, amiről beszélnek, hogy bármennyire is módszertani kucifántokkal tűzdelt, és igyekszik tudományos kánonokba illeszkedni a leírás – nem is igaz. Vagyis: feltehető, hogy Vagány Srácok, akiknek az identitásához tartozik, hogy Mindig Kijutnak a Sátorból – valójában nincsenek is. Vagyis hát, mert azért ez mégsem olyan egyszerű, ha már leírták, ha már olvasható: varinak, de csak Skelton fikciójában. Skelton pedig, ahogy mondják róla, soha ki nem mozdult a nagyvárosból, és indiánt, prérít, sőt sátrat is csak képen látott. Nem volt tehát „ott”.

Egészen más a helyzet az antropológusokkal: ők igenis, bizonyíthatóan (hajójegy, számlákkal igazolt elszámolás, terepnapló) „ott” voltak. Ott, a terepen, a vadak, primitívek között. Utána pedig hazatértek, és megszerkesztették leírásaikat, amelyek, mint olvashattuk, interpretációk, azaz fikciók.

Mire számíthat az az antropológus, aki eleve nem is indul el, hogy „oda” utazzon – hanem otthona körül nézelődik, mivelhogy ő is bennszülött? Találkozhat-e „itt” is hihetetlen dolgokkal? Ha igen, és leírást készít róluk – akkor számíthat-e arra, hogy a leírás olvasói

-----
mégis elhiszik, amit állít? A kételyek közepette, amely ma már az antropológus i habitus része – mi az, ami fogódzót jeleni?

Újabb definícióhoz kell menekülnöm. Az antropológus: az, aki meggyőző, hogy a távoli vagy közeli világok és csodák – a leírás előtt: más, ismeretlen és elképzelhetetlen valóságok – vannak, megtörténnek. Az antropológusok azok, akik „ott” vagy „itt” voltak – míg a laikusok se nem „ott”, se nem „itt”, csak „otthon”, a maguk mindennapjaiban, a maguk mentalitása szerint élik életük.

Geertz írja: „Az antropológusok képessége arra, hogy komolyan vetessék velünk amit mondanak, nem annyira a tényszerűsége vagy az elméleti elegancián múlik, hanem inkább azon, hogy képesek-e minket meggyőzni arról, hogy amit mondanak, az valóban annak az eredménye, hogy mélyére hatoltak a tárgynak (vagy, ha jobban tetszik, a tárgy mélyen érintette őket), a másfajta életformának, hogy így vagy úgy, valóban ‘ott voltak’.” (Geertz: *Jelen lenni: Az antropológia és az írás helyszíne*. In: *Az értelmezés hatalma*. Századvég. Budapest. 1994: 354)

Kételyemet én legalábbis ezzel csillapítom: az itt egybegyűjtött szövegekből kiderül, hogy mi is „ott voltunk”.

Lehetett volna más leírásokat válogatni, más sorrendeket kialakítani. Lehetséges, hogy egyszer majd valaki meg is teszi ezt. Addig is ez, amit az Olvasó a kezében tart, egy régió (legszűkebb értelemben: Székelyföld, legtágabb értelemben: Kelet-Közép-Európa) kisebb és nagyobb társadalmainak működéséről készített, remélhetően elhihető leírásokból egybeszerkesztett első válogatás.

Gagy József